

Родчин З. Я.,

доцент кафедри мовознавства
Івано-Франківського медичного університету

ОБРАЗ-СИМВОЛ МІСЯЦЯ У ДРАМІ МИРОНА МАТВІЄНКА «ПРОТИ БРАТА СТАНУВ БРАТ»

Анотація. У статті розглядається образ-символ місяця як один із ключових у драмі М. Матвієнка. Прослідковуються шляхи реалізації вказаного символу в п'єсі, а також його здатність вступати в дифузні відношення з іншими елементами-символами. Особливого значення в дослідженні надається потрактуванню біблійного міфу про Каїна й Авеля.

Ключові слова: міф, символ, драма, архетип, персонаж, ремарка.

Постановка проблеми. 1920–1930 роки, окрім нових тенденцій у всіх галузях духовного життя, знаменують собою й реактуалізацію образів і символів минулого. Саме в період між двома світовими війнами мистецтво вкотре зосередило увагу на тематичних зрізах Книги Книг. Звернення українських письменників до тематики старо- й новозавітних текстів пояснюється переосмисленням сакральних подій Святого Письма крізь призму екзистенційного пошуку героя, пошуку істини та подолання гріховності. У різних національних культурах постало питання секулярної рецепції «високомистецької пам'ятки» [1]; її ж вічні теми, образи, символи з настанням нової ери вимагали сучасного прочитання і тлумачення. У праці «Дегуманізація мистецтва» Хосе Ортега-і-Гассет зазначав: «Воістину таємнича й гідна подиву та тісна внутрішня єдність, яку кожна історична епоха зберігає в усіх своїх виявах. Єдине натхнення, один і той самий життєвий стиль пульсує в мистецтвах, зовсім несхожих між собою. І ця спільність художнього відчуття мимоволі повинна привести до однакових соціологічних наслідків» [2, с. 219]. Власне, єдність філософсько-мистецького стилю зумовила прогнозований наслідок, а саме: новоєпохальну хвилю зацікавлення текстами й темами Біблії.

Варто також зазначити, що в літературознавстві побутує термін «мандрівний сюжет», використання якого, на переконання Фаїни Пустової, було типовою рисою художніх творів зазначеного періоду. То ж важливого значення в цьому сенсі набуває гіпотеза стосовно транзитності міфу, образу, символу.

Розпочнімо з міфу. Він може сприйматись і як вигадка, і як фантазія, і як правда. Дослідженням «міфологізму» займалися Дж. Бірлайн («Паралельна міфологія»), Р. Барт («Міфологія»), К. Гюбнер («Істина міфу»), О. Лосєв («Діалектика міфу»); до висвітлення питань про міф зверталися психоаналітики Г. Адлер, З. Фройд, М. Фуко, К.-Г. Юнг, також науковці С. Аверінцев, О. Бабкіна, Л. Виготський, О. Потебня, О. Рафальський та інші.

З огляду на це, потрібно чітко визначити сучасне тлумачення семи «міф». Однозначно, він є прадавнім, узятим із текстів Святого Письма. Крім того, міф може мати лі-

тературний вияв, який бере на себе роль художнього образу, де наявний міфологічний архетип виконує первинну функцію, а також постає моделлю для нових інтерпретацій як вияв мотиву – функція вторинна. У цьому сенсі вбачаємо слушним міркування авторів видання «Євангельські мотиви в українській літературі кінця XIX – початку XX століття»: «Письменники різних країн і епох використовували Біблію як загальновідомий зразок для створення стилізованих обробок...» [3, с. 10]. В аналітичній психології Карела-Густава Юнга та Зигмунда Фрейда зазначається, що поряд із інстинктами як складник «колективного підсвідомого» чільне місце посідає певний архетип. Науковці порівнюють його (як залишок міфу) з різними образами й мотивами. Так, кожний літературний твір, у якому простежуються міфологічні елементи, являє собою архітектонічний каркас: архетип–образ–мотив.

Міф про Каїна й Авеля – один із найчастіше затребуваних у сучасному літературному процесі. Це спонукає шукати ознаки архетипності в описаній на сторінках Старого Завіту історії про братовбивство. Узята з Біблії, первісна ідея про двох братів із часом набула актуалізації та проникла в різні сфери духовного життя. Звичайно, нас цікавить не сама собою бутність вищезгаданого міфу як «ферменту історії», а його художня трансформація у творах української літератури, зокрема драматичних, 1920–1930 років.

На тлі подій перших трьох десятиліть минулого віку вищезгадана інтерпретація міфу про двох братів отримала бінарне тлумачення. Одне з них має «первинний» характер і стосується протистояння на тлі майна. Згадаймо славнозвісні «Землю» О. Кобилянської, «Каїн та Авель» І. Огієнка, «Україніку» Є. Гуцала тощо. Інше потрактування міфу закладено в найстрашніших руйнівних подіях XX століття – війнах. І мова передовсім іде не про світові війни, а про вияв внутрішньої братовбивчої руйні.

Як відомо з історії, домінуючою причиною цього була підступна тактика ворога («московської чуми»), яка полягала в навмисному підбурюванні до антивиступів єдинокровних братів, братів по зброї чи братів-земляків. Влучне пояснення таким діям дає Сергій Єфремов: «Оця страшна свідомість братовбивчої боротьби, якої не могли ні на одну мить позбутись і заглушити в собі свідомі українці з того і з цього боку бойової лінії, ці «вороги-брати», – певно положила свої сліди на всю психіку українців і одбилась вона безперечно і в письменстві [...]. До обурення проти ворога раз у раз домішується оце почуття туги через нелюдську суперечність, що порізнила й розвела «дітей одної матері» та кинула їх у ворожі табори, примусом «ворогів» з них ізробивши [...]. Але та сама війна, що мала на віки-вічні Україну приспати і в холодну могилу положити весь український народ – зробилась початком

його воскресення» [4, с. 322]. Так, великою мірою пафос майбутнього відродження закладено в практично невідомі західноукраїнські драми вказаного вище періоду. З низки віднайдених у архівах України вичленуємо такі: «Ой, три шляхи широкі...» (1936) Я. Косовського, «Встоятись не було сили» (1936) В. Лопушанського, «Проти брата станув брат» (1937) М. Матвієнка, «Гонведи йдуть» (1939) Є. Іванцева тощо.

Варто зацентувати, що останніми десятиліттями українська драматургія 20–30 років ХХ століття стала предметом пильної уваги Л. Залеської-Онишкевич, А. Козлова, А. Матюшенка, Л. Мороз, М. Неврлого, В. Панченка, Г. Семенюка та ін. На особливу увагу заслуговують праці тих учених, які презентують неупереджений підхід у розгляді драматичного роду перших трьох декад минулого віку. Так, Н. Малютіна, Т. Свєрбілова й Л. Скорина аналізують жанрово-стильову парадигму української драматургії зазначеного періоду («Від модерну до авангарду: жанрово-стильова парадигма української драматургії першої третини ХХ століття» (2009)). Крім того, жанровий поліфонізм і категорію національного характеру вивчає В. Працьовитий («Українська драматургія 20-х – 30-х років ХХ століття. Жанрова модифікація» (2001)). Безпосередньо драматургію 20–30 років ХХ століття у Західній Україні та діаспорі досліджує С. Хороб («Українська драматургія 20-х – 30-х років у Західній Україні та діаспорі» (2008)). Однак проблема повного розкриття історії національного літературного процесу 1920–1930 років усе ще не втратила своєї актуальності, позаяк вивчення драматургії згаданого регіону є недостатнім.

То ж метою розвідки є дослідження образу-символу «місяця» – ключового для вищевказаного драматичного твору «Проти брата станув брат» Мирона Матвієнка, а також його когерентна репрезентація на тлі інших елементів-символів у п'єсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. М. Матвієнко видав драматичну картину в 5 діях «Проти брата станув брат» у Львові в 1937 році, при цьому зазначивши, що право вистави мають усі аматорські гуртки та культурно-освітні організації, крім професійних театрів. Сама назва п'єси сконцентрована на головній проблемі, в основу якої поставлено міф про Каїна й Авеля. Тобто, драматург досягає розгортання теми через реалізацію конфлікту у взаємодії характерів (сюди ми можемо зачислити образи усусуса Дам'яна та кубанського козака Остапа).

Влучним символічним прийомом М. Матвієнка вважаємо використання казки про двох «братів-соколів» у III дії п'єси, що теж читається в руслі аналізованого міфу. Можливо, тому й не видається дивним поєднання елементів двох близьких жанрів у творі (міфу та казки), паралельне розкриття сутності одного з них за посередництвом іншого й одночасна проекція образів Каїна й Авеля на певні історичні події. Ідеться про підбурювання московської влади до протиборства усусусів і козаків-мазепинців, останні з яких були переконані, що визволяють земляків із австрійської кормиги. Проте, як відомо з історії, в Західній Україні «уряд Австрії був непорівняно толерантніший до національно-культурних потреб та й загалом гарантував мінімально можливий в умовах конституції держави обсяг громадянських свобод» [5, с. 15].

Мирон Матвієнко вмilo вкладає в уста сліпого діда Охріма казку, з якої реципієнт довідується, що в основі протистояння між двома синами-соколами вдовиці лежить не майнова заздрість будь-кого з них, а заздрість людська щодо взаємної любові братів, яка й спричинила підбурювання до ненависті. Цікавою є авторська інтерпретація старозавітного міфу: по-перше, вдовині сини допізна вершили снопи, коли вже місяць високо був на небі, тобто події відбувалися вночі; по-друге, молодший (підкреслення наше – З. Р.) брат пронизав вилами груди старшого; по-третє, «бачення» сліпого діда серед реального ясного дня символічної тіні на місяці – «брат брата тримає на махових вилах» [6, с. 20] – як знамення того, що прийде на українські землі «ніч», оскільки українець убиватиме українця.

Особливу увагу варто звернути на значущий символ-натяк, сутність якого починаємо розуміти з подальшим розгортанням дії (натяк на те, що вже існує, проте ще приховане від персонажів і реципієнта): образ місяця як провісника драматичних подій. Місяць є символом «судженого, нареченого» [7, с. 27], інколи ж «знаменням гріха Каїнового» [7, с. 30–31]. Уперше він з'являється у I дії (яві 14, с. 11) під час розмови головної героїні Катрусі зі своїм коханим усусусом Дам'яном. Дівчина, стоячи біля криниці та дивлячись у воду, розмірковує про розлуку з милим, про майбутнє весілля, але при цьому відчуває якийсь неспокій на серці.

«**Катруся.** Дивись Дам'яне (показує в керницю), як там місяць голубить воду. Я щовечора, як тільки він зійде на небо, виходитиму сюди, буду дивитися, як він її пестить (тулиться до нього), а може побачу там і тебе біля себе, як і тепер бачу... Пам'ятай, Дам'яне, як місяць тільки зиркне із-за хмар, як розкилятиме гілля в нашому саді, я жду на тебе отут, біля керниці... А ти прийдеш. Правда, прийдеш?.. Через гори, через ліси прийдеш, певно прийдеш!.. Я побачу твій образ у воді – певно побачу!.. Прощай Дам'яне! (Щілує його). Я тепер спокійно ждатиму на тебе.

Дам'ян. Прийду! Клянуся Богом, що прийду. Навіть смерть мене не затримає!..» [6, с. 11].

Надалі символ «місяць» оприявнюється в ремарці 15 яви I дії та в 15 яві II дії. Саме тут реципієнт безпосередньо знайомиться з дідовою казкою про вдовиних синів:

«**Дід.** Раз якось брати забарилися допізна зі снопами на полю, а місяць вже високо видряпався на небо, тільки зиркав із-за хмар, тоді молодший оглядаючись, чи кого нема, та й бух брата на вили! От так-о!.. (І дід подався перед себе, мало не перекинувся зі стільчика. За хатою знов чути: «Ізі, ізі!»). Катруся з острахом присувається). Тільки ще вглядів, як тамтому розкочилися груди, а йому хлопнула як з коновки гаряча кров брата.

Прокіп (по довшій хвилині). І ніхто, дідусю, не видів того?

Дід (повагом). Ніхто... тільки їх тінь впала на місяць і остала до нині! (По хвилі). Дивіть ось там (дідова рука встромилася в вікно) брат брата тримає на махових вилах!..

Катруся. Це ж дідусю ще день, не видно нічого...

Дід (тідносячи руку, грізно). Ні, дитинко, це ніч!.. Я виджу добре: брат брата тримає на махових вилах...» [6, с. 19–20].

Такий прийом – прозріння-застереження персонажа – непоодиноким явищем у світовій літературі. Згадаймо твір основоположника символізму М. Метерлінка «Немину ча», де передчуття сліпого діда щодо смерті невістки відіграли у творі важливу антиципаційну роль.

Та повернімося до «Проти брата станув брат». Дія IV. Авторські пояснення підводять нас до місця, де вартує Дам'яна. Його роздуми про Україну й кохану супроводжуються довгим завиванням вовків. Парубок вдивляється у «місяць, що якраз хлюпнув в яр снопом світла», вслухається, немов очікує щось недобре. І ось кульмінація: у темряві, ідучи в розвідку, Остап багнетом проколоне груди Дам'яна, наштотхнувшись також на «штик» стрільця (дія IV, ява 4):

«Лежать оба як околоті, козак під сподом, а УСУС на нім, тільки з-під лівої лопатки вистає високо штик... Місяць наче ясніше світить, а на ньому брат брата тримає на махових вилах... Виття наче ридання, наче скарга несеться кудись далеко.

*Остап (силкується підвестися, та тягар Дам'яна не дозволяє). Брате, прости!.. Прости!.. (Тихе-повільне). Я Каїн... я вбив брата... Матінко Божа, і за що ж така кара? Боже, прости мені... Прости!.. (Скигління пугача заглушує його). І за що ми, сини однієї неньки, себе вбиваємо?.. (І знов дикий регіт розливається над яром... Це регочеться темінь ночі). Прости!.. (Падаючи тяжко). Ох!.. Пече мене... вогнем пече його кров, що вливається в мої груди...
...Місяць ховається за хмарою... Тиша...» [6, с. 28].*

Як бачимо, драматург експресивно змальовує моторшну картину загибелі двох українців, доречно вкраплюючи планові символи-образи живої та неживої природи: скигління пугача, виття вовків, шелест гілля, «регіт ночі» [6, с. 28], «місяць пестить воду» [6, с. 28] тощо. Додатковою деталлю, яка пронизує всю драму, є символ криниці та чистої в ній води. Удивляючись у неї, Катря шукає лик свого судженого. Біля криниці дія твору розпочалася, біля неї й завершується. Саме тут зустрічає дівчина звістку про смерть Дам'яна й Остапа, який за попередньою домовленістю з Катериною мав бути дружною на весіллі. Фінал п'єси – риторична репліка діда з указівкою на міф про Каїна та Авеля.

Висновки. Отже, образ-символ місяця постає одним із найважливіших в ідейно-естетичній, композиційній і художньо-образній структурах твору «Проти брата станув брат» М. Матвієнка. Значущу роль у розкритті моделі ворожнечі земляків-українців відіграє міф про Каїна й Авеля. Крім того, проаналізований образ місяця смислово навантажують додаткові деталі-символи криниці, чистої води, а також символи живої та неживої природи: вовче

виття, скигління пугача, шелест гілля тощо. То ж зазначені чинники безперечно вказують на символічний тип художнього мислення драматурга. Наша розвідка – це лише одна з перших спроб зафіксувати сам факт існування західноукраїнської драматургії – досі ще, на жаль, не вивченого, феномена. Сподіваємось, що справою майбутнього постануть глибокі й скрупульозні дослідження перелічених вище його окремих складників.

Література:

1. Салига Т. Вогнем пречистим / Т. Салига. – Львів : Світ, 2004. – 183 с.
2. Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры / Хосе Ортега-и-Гассет ; вступ. ст. Г.М. Фридендера ; сост. В.Е. Багно. – М. : Искусство, 1991. – 588 с. – (История эстетики в памятниках и документах).
3. Антофійчук В.І. Свангельські мотиви в українській літературі кінця XIX – початку XX століття / В.І. Антофійчук, А.Е. Нямцу. – Чернівці : Рута, 1996. – 206 с.
4. Сфремов С. Вибране : статті, наукові розвідки, монографії / С. Сфремов ; упор., передм. та прим. Е. Соловей ; НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Шевченка. – К. : Наукова думка, 2002. – 757 с.
5. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франковий період / О. Забужко. – К. : Основи, 1993. – 124 с.
6. Матвієнко М. Проти брата станув брат : драматична картина в 5 діях / М. Матвієнко. – Львів : Сільський театр, 1937. – 32 с.
7. Сто найвідоміших образів української міфології / за заг. ред. О. Таланчук, Ю. Бедрика. – К. : Автограф : Орфей, 2007. – 470 с.

Родчин З. Я. Образ-символ місяця в драме Мирона Матвієнка «Против брата восстал брат»

Аннотація. В статті розглядається образ-символ місяця як один із ключових в драме М. Матвієнка. Просліджуються пути реалізації указанного символу в п'єсе, а також його способность вступать в диффузные отношения с другими элементами-символами. Особенное внимание в исследовании уделяется толкованию библейского мифа о Каине и Авеле.

Ключевые слова: мотив, символ, драма, архетип, персонаж, ремарка.

Rodchyn Z. The moon image in Myron Matviienko's drama "Brother rose against brother"

Summary. The moon image as the key one in Myron Matviienko's drama is analyzed in this article. Realization ways of the mentioned above image in the play as well as its capacity to enter into diffuse relations with other elements-symbols are traced. The special attention is paid to interpretation of biblical myth about Cain and Abel.

Key words: motive, symbol, drama, archetype, character, remark.